שום שחור גיאופיט רב-שנתי (אפריל 2024)

ערגה אלוני

תקציר: שום שחור *Allium basalticum* המשתייך למשפחת הנרקיסיים, הוא גיאופיט בעל בצל ברקע המצמיח בחורף עלים ועמוד תפרחת גבוה הנושא סוכך פשוט מכוסה במתחל שחופה על פרחים רבים. עם התפשקות המתחל נחשפים פרחים בעלי עטיף פשוט עם 6 עלי כותרת בהירים ארגמנים-ורודים, 6 אבקנים בעלי זירים עבים ומאבקים בולטים ושחלה עילית ארגמנית מבריקה בת שלוש מגורות. האבקנים מבשילים לפני השחלה. עם ההאבקה והפריה משתנה צבע השחלה לירוק ומתפתח פרי הלקט בעל זרעים שחורים.

==========

שום שחור *Allium basalticum Fragman & RM Fritsch* המשתייך למשפחת הנרקיסיים (שמו הקודם *A.nigrum* L. השתייך בעבר לשושניים) הוא גיאופיט- רב-שנתי בעל בצל כדורי בקרקע קוטרו 2.5-4 ס"מ ועומקו 15-30 ס"מ (פרגמן ספיר 2011). בתחילת החורף הבצל מפתח 6-8 עלים ארוכים (אורך 40-60 ס"מ רוחב 3-5 ס"מ), חלקים ומבריקים דמויי סרגל מסורגים בבסיס עמוד התפרחת העולה מבין העלים. עמוד התפרחת עבה גלילי וחלק קוטרו 1-1.5ס"מ גובהו 60-100 ס"מ (פינברון-דותן, דנין 1991) נושא בראשו תפרחת שהיא סוכך פשוט.

שום שחור *Allium basalticum* מימין: קבוצת צמחים שנשתלו בגינה, בפריחה מלאה. באמצע: עלים התפתחו מבצל טמון בקרקע. העלים דמויי סרגל, מסודרים לסירוגין סביב גבעול נושא תפרחת.
משמאל: מתחל חופה על הפרחים. צילמה ערגה אלוני ©

הפרחים בסוכך עטופים במתחל ירוק בעל כיפה חופה מאורכת ומכסה את כל התפרחת. עם התבגרות הפרחים נוצר לחץ על המתחל הגורם לקריעתו ל 2-3 חלקים. המתחל מתפשק ועם הזמן מתייבש ונותר צמוד לגבעול מתחת לקרנות הסוכך. כל פרח נישא על קרן (גבעול קצר בתפרחת סוכך) שאורכה 2.5-3 ס"מ (Feinbrun-Dothan 1986). בתפרחת אין סדר בהבשלת הפרחים בדומה למיני מורכבים הפורחים מהיקף התפרחת אל המרכז. פרטים שבגרו פורחים ולא בהכרח בשוליים, ביניהם מצויים ניצנים סגורים בשלבי התפתחות שונים. צורת הקרקפת בעת פריחתה דומה לחצי כדור קוטרה 5-9 ס"מ, קוטר פרח אחד 2 ס"מ. בתפרחת נספרו למעלה מ-100 פרחים מבלי שנספרו ניצנים פריחה לא מפותחים.

שום שחור *Allium basalticum* מימין: פרחים מסודרים בתפרחת שהיא סוכך פשוט. הפרחים נישאים על קרן.
באמצע: הסוכך בנוי כחצי כדור עגול בבסיסו שריד המתחל. משמאל: עלי המתחל נפרדים ומתחילה הבשלת הפרחים בהדרגה. צילמה ערגה אלוני ©

העטיף כותרתי פתוח בן 6 עלים מסודרים בשני דורים צבעם ורוד לילך בהיר. במרכז כל אחד מעלי הכותרת לאורכו מצוי עורק ירקרק חיוור שדוהה עם התבגרות הפרח. 6 אבקנים ממוקמים בדור פנימי כל אחד ממוקם במרכז עלה. להם זיר עבה בבסיסו הנעשה דק בחלקו העליון, צבעו ורוד ארגמן קצהו בהיר. בראש הזיר מאבק אנכי צהוב, בעת פתיחת הפרח משתנה עמדתו לאופקית. אבקני הפרח מבשילים בטרם בגרה השחלה (פרוטוגיניה) דבר המקטין את ההאבקה העצמית. במרכז בולטת שחלה עילית מבריקה צבעה סגול אדום כהה בת 3 מגורות. בבגרותה היא מצמיחה עמוד עלי בצבע ורוד אורכו 0.5-1 ס"מ. כאשר השחלה בשלה צבעה משתנה לירוק והמאבקים בראש הזיר נושרים. האבקת הפרחים נעשית ע"י חרקים. מתפתח פרי שהוא הלקט ירוק אורכו כ-8 מ"מ. לאחר התייבשותו הוא נפתח ב-3 קשוות ומפיץ את זרעים שחורים. הפריחה מתקיימת בחודשים מרץ-אפריל.

שום שחור Allium basalticum, מימין: עשרות פרחים מקובצים בתפרחת סוכך שפורחים בהדרגה. במרכז: פרח שזה עתה נפתח, בעל 6 עלי כותרת ורודים, 6 אבקנים להם זירים ארגמניים ומאבק צהוב גדול. במרכזו שחלה עילית בת 3 מגורות. הפרי (בסמוך לפרח) בעל 3 מגורות. משמאל תפרחת בשיא פריחתה. צילמה ערגה אלוני ©

שום שחור משתייך לסקציה Melanocrommyum אליה משתייכים מיני שום נוספים כמו: **שום אשרסון ושום ת"א** הוא מין מזרח תיכוני יליד טורקיה, קפריסין, סוריה, לבנון וישראל רחב תפוצה ורב צורתי הנפוץ באגן הים התיכון, שנמצא ע"י טוביה קושניר במרג'-עיון בגובה 800 מ' (קולמן 1985). בנחל יגור בכרמל נמצאה אוכלוסייה דומה, אנדמית לאזור, שלה פרחים ורודים בהירים שתוארה בעבר כשום החורשים *A.dumetorum* מין זה אוחד עם **שום שחור** (שמידע 2005). אוכלוסייה אחרת שלפרחים טבעת ארגמנית בהיקף בסיסי הזירים נמצאה בגליל העליון. אוכלוסייה זו תוארה כשום הגליל *A. meronense* שגם הוא אוחד עם השום השחור. מחקר מיני השום שהתבסס על הבדלים מורפולוגיים, גנטיים ואקולוגיים (Fragman-Sapir & Fritsch 2011) הפריד את הצורות השונות בישראל ובסביבתה ומצא **ששום שחור** (האמיתי) *A.nigrum* שלו פרחים בהירים, איננו גדל בארץ. מקורו ים-תיכוני והוא נפוץ באזורי חקלאות מסורתית בקרקעות עמוקות, מספרד עד קפריסין, סוריה ולבנון. לשום זה ביקוש רב: ריחו חריף בשל תרכובות גופרית שבבצל המשמש כתבלין חשוב וכצמח מרפא.

השום המתואר *A.basalticum* (פרגמן-ספיר 2011) הוכר כמין נפרד, פרחיו ורודים תפוצתו מוכרת מהגולן במרכזו ובדרומו שם הוא מפוזר עד נדיר. בחרמון, במזרח הגליל התחתון ובעמק יזרעאל שם הוא נדיר. צומח על קרקעות בזלת עמוקות בחברת עשבוניים חד-שנתיים ודגנים רב-שנתיים.

———-

ספרות

פינברון-דותן נ. דנין א 1991. המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל כנה ירושלים.

פרגמן-ספיר א 2011. שום שחור צמחים בסכנת הכחדה רשות הטבע והגנים

https://redlist.parks.org.il
קולמן פ 1985. הסוג שום בישראל רת"ם 15 כתב עת לנושאי שדה בוטניים בארץ החברה להגנת הטבע האוניברסיטה העברית ירושלים.
שמידע א 2005. צמחי ישראל המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י הוצאת מפה

-————————

Feinbrun-Dothan N 1986. Flora Palaestina the Israel academy of sciences and humanities Jerusalem Vol 4 p 95
Fragman-Sapir, O. and F.M. Fritsch. 2011. New Species of Allium Sect Melanocrumyum form the eastern Mediterranean. Herbertia 6
KEW https://powo.science.kew.org

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע. שום שחור גיאופיט רב-שנתי (אפריל 2024). פורחי החודש, כתב-עת "כלנית", 9

==========